

THE IMPORTANCE OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN DETERMINING THE MAIN DIRECTIONS FOR THE FORMATION OF PARLIAMENTARY CONTROL

Nauruzbaeva Gulaim Sarsenbaevna

Senior lecturer of the Department of Civil and Business Law,
Karakalpak State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14293629>

ARTICLE INFO

Received: 01st December 2024

Accepted: 06th December 2024

Online: 07th December 2024

KEYWORDS

Parliamentary control, executive power, budget monitoring, deputy question and answer, parliamentarism institution, reporting.

ABSTRACT

Parliamentary control is an integral part of the democratic management system and serves to ensure the legality and efficiency of the activities of state authorities. This control, first of all, implies the protection of the interests of the population through its representatives by establishing control over the executive branch of the parliament, which exercises legislative powers. This thesis analyzes the theoretical and legal foundations of parliamentary control, its main directions and main directions of development, as well as foreign experience in this area, and makes proposals to improve the effectiveness of parliamentary control.

PARLAMENTLIK QADAĞALAWDÍ QÁLIPLESTIRIWDÍŇ BASLÍ JÓNELISLERIN BELGILEWDE XALÍQARALÍQ TÁJIRIYBENIŇ ÁHMIYETI

Nauruzbaeva Gulaim Sarsenbaevna

Puqaralıq hám biznes huqıqı kafedrası ùlken oqıtıwshısı,
Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14293629>

ARTICLE INFO

Received: 01st December 2024

Accepted: 06th December 2024

Online: 07th December 2024

KEYWORDS

parlament qadağalawı, atqarıw hákimiyatı, byudjet ústinen monitoring, deputatlıq soraw-juwap, parlamentarizm institutı, esabatlardı qabıllaw.

ABSTRACT

Parlamentli qadağalawı – demokratiyalıq basqarıw sistemasınıń ajırmalıs bólegi bolıp, mámleketlik hákimiyat organları iskerliginiń nızamlı hám nátiyjeliligini támiyinlewge xızmet qıladı. Bul qadağalaw, eń aldı menen, nızamshılıq wákilliklerin ámelge asırıwshı parlamenttiń atqarıw hákimiyatı ústinen qadağalaw ornatiw arqalı xalıqtıń óz wákilleri arqalı máplerin qorğawdı názerde tutadı. Bul teziste parlament qadağalawınıń teoriyalıq hám huqıqiy tiykarları, onıń tiykarǵı baǵdarları hám rawajlanıwdırıwdıń baslı jónelisleri, sonday-aq bul tarawda shet el tájiriybesi analiz qılınıp, qadağalawdıń nátiyjeliligini arttırıw boyınsha usınıslar alǵa súriledi.

Parlament qadağalawı mámleketlik basqarıwda teńsalmaqlılıqtı támiyinlewdiń tiykarǵı quralı sıpatında qaraladı. Bul process nızamlardı orınlaw barısı hám nátiyeliligin asırıw, korrupciyalıq jaǵdaylardıń aldın alıw, byudjet qarjılarınan aqılǵa muwapıq paydalanıwdı támiyinlewde úlken rol oynaydı. Sonıń menen birge, parlament baqlawı mámlekettiń ulıwmalıq basqarıw sistemasında nızamlılıq hám juwapkershilikti támiyinlew arqalı mámleketlik institutlarǵa bolǵan jámáátshilik isenimin bekkemleydi.

Parlament qadağalawınıń nátiyeliligi tiykarınan onıń huqıqıy tiykarlarına baylanıslı. Parlament ushın bunday wákillikler eń aldın menen konstituciyada belgilep beriledi hám arnawlı nızamlar menen tártipke salınadı. Qadağalawdı ámelge asırıwdıń formaları bolsa, húkimettiń byudjet hám finanslıq iskerligin qadağalawda, Ministrler kabineti hám basqa orınlaw organlarınan esabatlar talap etiwde, nızam astı hújjetleriniń islep shıǵılıwında monitoring alıp barıwda kórinedi.¹

Sonıń menen birge, túrli formadaǵı qadağalawdı alıp barıwdı rawajlandırıw, ele de jetilistiriw ushın xalıqaralıq tájiriybenni úyreniw lazım. Sebebi rawajlangan mámleketlerdiń parlament qadağalawı tarawındaǵı jetiskenlikleri hám nátiyelili mexanizmleri milliy ámeliyat ushın paydalı model bolıp xızmet qıladı. Sonday-aq xalıqaralıq huqıq sheńberinde parlamentlik qadağalaw demokratik basqarıw principlerin ámelge asırıwdıń tiykarǵı elementi esaplanadı. Xalıqaralıq tájiriybenni úyreniw arqalı mámleket ishki siyasatın xalıqaralıq standartlarǵa maslastırıw múmkin boladı. Bul ásirese, xalıqaralıq jámiyetshilik penen integraciyalasıw procesinde áhmiyetli. Sonlıqtan parlamentlik qadağalawda shet mámleketler ámeliyatın analiz qılıw orınlı.

Mısalı, Ullı Britaniyada parlamenttiń suvereniteti támiyinlengen bolıp, ol joqarı hákimiyat sıpatında tán alınadı. Bul mámleket nızamshılıǵında sudlar parlamenttiń nızamların biykarlay almawın hám parlamenttiń quramı keleshekte ózgerilmeytuǵın nızamlar qabıllay almaytuǵının belgilep bergen.² Parlamenttiń tiykarǵı wazıypalarınan biri húkimet qalay jumıs alıp barıp atırǵanın tekseriw hám dodalawdan ibarat. Bunda proceduralar hár qıylı bolıwına qaramastan, Jáamáátler palatası hám Lordlar palatası tekseriwdiń uqsas usıllarınan paydalanadı.

Tiykarǵı usıllar – húkimet ministrlerdi soraw qılıw, sóylesiwler alıp barıw hám komitetlerdiń tergew islerinen ibarat boladı. Húkimet siyasat hám qararlardı túsindiriw hám tiykarlaw ushın jámiyet aldında juwap beriwge shaqırıladı.³

Rossiya Federaciyasında bolsa parlamentlik qadağalaw (парламентский контроль) mámleketlik basqarıwdıń tiykarǵı mexanizmleriniń biri sıpatında qaralıp, ol nızam shıǵarıwshı hám atqarıwshı hákimiyattı, sonday-aq basqa mámleketlik organları qadağalawın ańlatadı. Rossiyada bul process Federal Májlis tárepinen ámelge asırıladı. Onıń quramına Mámleketlik Duma (tómengi palata) hám Federaciya Keńesi (joqarı palata) kiredi.

Rossiyada “Parlament qadağalawı haqqında”ǵı nızamda onıń formaları kórsetilgen bolıp, 18 túrde ámelge asırılıwı belgilengen. Buǵan mámleket húkimetine isenim máselesiniń Duma tárepinen kórip shıǵılıwı, Rossiya Federal palataları, Federal Májlis palataları komitetleri, RF nıń Esap palatası tárepinen byudjet huqıqıy qatnasıqlar tarawında dáslepki parlament

¹ O‘zbekiston Respublikasi qonuni: Parlament nazorati to‘g‘risida. <https://lex.uz/mact/-2929477>

² UK Parliament – Parliaments authority. <https://www.parliament.uk/about/how/role/sovereignty/>

³ UK Parliament – Checking the work of government. <https://www.parliament.uk/about/how/role/scrutiny/>

qadağalawı, házirgi parlament qadağalawı hám keyindi parlament qadağalawı ilajların ámelge asırıw, húkimet iskerligi nátiyjeleri boyınsha hár jılı mámleketlik Dumanıń esabatların esitiw, sonday-aq mámleketlik Dumanıń berilgen sorawlarğa juwap beriw sıyaqlılar kiredi.⁴

Orta Aziya mámleketlerinde parlamentlik qadağalawdıń baslı jónelisleri derlik óz-ara uqsas bolsa da, ayırım tárepleri menen olar bir-birinen parıqlanadı. Mısalı, Ózbekstanda “Parlamentlik qadağalaw haqqındağı” nızam qabıllanğan bolsa, Qazaqstan Respublikasında bul tarawda óz aldına nızam hújjeti islep shıǵılmağan. Biraq ta Qazaqstanda deputatlar tárepinen bunday nızam joybarın islep shıǵıw usınıs etip atır.⁵ Sonday bolsa da, Qazaqstanda parlament qadağalaw formaları haqqında bir neshe nızam hújjetlerinde, atap aytqanda, “Qazaqstan Respublikası Parlamenti hám onıń deputatlarınıń statusı haqqındağı”. “Qazaqstan Respublikası Parlamentiniń reglamentı” haqqındağı nızamlarda belgilenen. Oǵan kóre Qazaqstanda parlamentlik qadağalaw tómenдеgi formalarda ámelge asırıladı:

1. Mámleketlik byudjetti monitoring qılıw
2. Húkimettiń esabatların qabıllaw
3. Atqarıw hákimiyatı iskerligi boyınsha tekseriwler ótkeriw

2020-jilda Qazaqstan Prezidenti tárepinen Parlamentarizm institutı qurılğan bolıp, institut deputatlarğa nızam hújjetlerine ózgerisler kiritiw tártibi, jańa normalar kiritiw, nızam joybarların islep shıǵıw hám social-ekonomikalıq esabatlardı islep shıǵıw hám bul arqalı parlamentlik qadağalawdıń bir formasın orınlawğa, nızamshılıq baslaması huqıqın ámelge asırıwğa járdem beredi.⁶

Juwmaqlap aytqanda, Ullı Britaniya, Rossiya hám Qazaqstan tájiriybeleriniń analizi sonı kórsetedi, hár bir mámlekette parlament baqlawınıń formaları hám mexanizmleri tariyxıy, huqıqıy hám siyasiy shárayatlardan kelip shıqqan halda rawajlanğan.

Ullı Britaniya mısasında parlament qadağalawınıń rawajlanğan hám institucionallastırılğan modeli bar bolıp, onda atqarıw hákimiyatı iskerligi ústinen parlament komitetleri, soraw juwap sessiyaları hám byudjet monitoringi arqalı anıq qadağalaw ornatılğan. Rossiya hám Qazaqstanda bolsa, parlamentlik qadağalaw salıstırmalı sheklengen bolsa da, ol demokratik reformalar hám hákimiyatlar ortasındağı teńsalmaqlılıqtı támiyinlew baǵdarında jetilistirilmekte.

Xalıqaralıq tájiriybeni úyreniw sonı kórsetedi, parlamentlik qadağalaw mexanizmlerin rawajlandırıwda Ullı Britaniya sıyaqlı nátiyjeli modellerden órnek alıwğa boladı. Mısalı, parlament komitetleriniń ğárezsizligin támiyinlew, atqarıw hákimiyatınıń juwapkerlishiligin asırıw hám puqaralıq jámiyettiń belsendi qatnasın xoshametlew baslı jónelis sıpatında belgileniwı lazım.

Solay etip, parlament qadağalawın ámelge asırıw tek mámleketlik basqarıwdıń sapasın jaqsılawğa emes, sonı menen birge puqaralardıń mámleketlik institutlarğa bolğan isenimin

⁴ Федеральный закон "О парламентском контроле" от 07.05.2013 N 77-ФЗ (последняя редакция). https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_145996/

⁵ “Парламенттік бақылау” туралы жеке заң керектігі туралы <https://www.parlam.kz/kk/blogs/shapak/Details/4/95113>

⁶ Парламенттік бақылау негізінде заңнаманы өзгертуге болады – Қанатбек Сафинов <https://kaz.inform.kz/news/parlamenttk-bakilau-negznde-zannamani-ozgertuge-boladi-kanatbek-safinov-944c63/>

bekkemlewge de xızmet qıladı. Bul bolsa demokratiyalıq rawajlanıwdıń tiykarǵı faktorlarınan biri bolıp esaplanadı.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi qonuni: Parlament nazorati to'g'risida. <https://lex.uz/mact/-2929477>
2. UK Parliament – Parliaments authority. <https://www.parliament.uk/about/how/role/sovereignty/>
3. UK Parliament – Checking the work of government. <https://www.parliament.uk/about/how/role/scrutiny/>
4. Федеральный закон "О парламентском контроле" от 07.05.2013 N 77-ФЗ (последняя редакция).
5. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_145996/
6. "Парламенттік бақылау" туралы жеке заң керектігі туралы <https://www.parlam.kz/kk/blogs/shapak/Details/4/95113>
7. Парламенттік бақылау негізінде заңнаманы өзгертуге болады – Қанатбек Сафинов <https://kaz.inform.kz/news/parlamenttk-bakilau-negznde-zannamani-ozgertuge-boladi-kanatbek-safinov-944c63/>